

НАУКОВО-ОСВІТНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ПРОЕКТИ УРЯДІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 – 1921 РР.

Постановка проблеми. У 2017 р. ми відзначаємо 100-річчя Української революції 1917-1921 рр. 1917 рік з лютневими та жовтневими подіями, з утворенням Центральної Ради в Україні у березні та Української народної республіки у листопаді, став в історії розвитку української науки та культури роком вияву їх внутрішньої неоднорідності та строкатості. Однак, під впливом національно-культурних процесів кінця минулого століття у період Української революції 1917-1921 рр. ми спостерігаємо позитивний прогрес у розвитку науки та культури, який виявився у низці науково-освітніх та культурно-мистецьких проектів усіх урядів. Досвід Української революції 1917–1921 рр. у державотворенні досліджений науковцями уже досить ґрунтовно. Але крім державотворення, на наше переконання, неабияку наукову цінність має та залишається актуальним історичний досвід діяльності Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського і Директорії по підготовці та реалізації науково-освітніх і національно-культурних проектів, який ще недостатньо досліджений. Вивчати діяльність урядів Української революції «потрібно не лише тому, що до цього змушує збіг календарних дат, а й тому, що в діяльності Центральної Ради і сьогоденних політичних реаліях є чимало спільного, а ...значення та уроки минулого нашим суспільством, його елітою засвоєні погано і осмислені слабо»[1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику Української революції активно досліджували і продовжують досліджувати вітчизняні науковці. Вони переконані, що потреба у ретельному науковому аналізі періоду діяльності урядів Української революції є надзвичайно важливою і викликана цілою низкою причин. Насамперед, це аналіз та порівняння процесів державотворення в сучасній Україні та в період Української революції, хоча це питання ніби й досить активно досліджувалось науковцями різних історичних періодів. Наступна вагома причина - це використання у сучасній практиці збереженого історією масиву втілених і невтілених у життя проектів, програм, планів урядів Української революції. Про важливість дослідження діяльності

Центральної Ради досить влучно зазначив В. Верстюк: «шлях до об'єктивного пізнання історії Центральної Ради лежить не тільки у вивченні конкретного перебігу та нюансів її діяльності, а й у широкому узагальненні досвіду, в такій постановці проблеми, яка б допомогла наочно переконатися наскільки ідеї і принципи, покладені в основу політики ЦР, відповідали суспільним ідеям і цінностям модерної доби». Це дає можливість оцінити і визначити, що із застосованої нею суспільної, ідейної спадщини сьогодні повторно реалізується в державному будівництві [2, 8-9].

У своїх працях сучасні науковці досліджують, в основному, державотворчі процеси, роль та значення особистості в революційних подіях, досягнення в культурній політиці гетьмана П. Скоропадського, процеси децентралізації. Так, до різноманітних питань Української революції зверталися у своїх дослідженнях сучасні науковці: В. Солдатенко, І. Розпутенко, Н. Ярош, В. Шевченко, І. Ткаченко, Т. Осташко, Р. Пиріг, М. Кравченко, О. Колпакова, Я. Яцків, Ф. Проданюк, В. Купрійчук, В. Верстюк, В. Онопрієнко, В. Ульяновський та інші. Зокрема В. Онопрієнко у своїх працях досліджував заснування та розвиток національних університетів у 1918 р. та зробив висновки зазначивши, що українізація вищих навчальних закладів проводилась дуже повільно[3]. Дослідник В.Ульяновський, вивчаючи питання розвитку вищої освіти, зазначав зворотнє, що в Українській державі цій справі було надано потужного імпульсу[4].

Таким чином, науковці вивчали лише певні аспекти актуальної проблематики. Проте, малодослідженими залишаються питання підготовки та реалізації науково-освітніх та національно-культурних проектів урядами визвольних змагань. Вивчення та аналіз розвитку національної системи освіти, науки та культури, державної кадрової політики в галузі науки та вищої освіти періоду Української революції також потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Дослідити та проаналізувати процес підготовки та реалізації науково-освітніх та національно-культурних проектів урядами Української революції. Визначити особливості цього процесу, вагомість досвіду та основні уроки діяльності цих урядів.

Виклад основного матеріалу. Національне відродження початку XX ст. стало логічним продовженням процесу, започаткованого наприкінці XIX ст., і тісно пов'язане з відновленням державності українського народу трьома урядами Української революції: Українською Центральною Радою, Гетьманатом П. Скоропадського та Директорією. Центральна Рада у першому Універсалі (10 червня 1917 р.) визначила сутність національного відродження так: «Віднині самі творитимемо наше життя».

Уже у перші місяці своєї діяльності Центральна Рада підготувала низку проектів, у яких було закладено надійний фундамент української національної науки, освіти, культури, видавничої сфери, церкви. Центральна Рада у своєму зверненні до українського народу, у березні 1917 р., визначила основні напрями в науково-освітній та національно-культурній галузі. Вона віднесла до першочергових завдань питання українізації: впровадження української мови у школах усіх рівнів, урядових інстанціях, судочинстві. Невідкладними завданнями ставилося відродження української науки, освіти, мови, створення національних загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, культурно-освітніх установ, періодичних видань. Що стосується проектів щодо українізації церкви, то влада обмежилася гаслом: вона закликала віруючих домагатися від пастирів визначення такого ж, як у державній політиці, права української мови на чинність біля православного вівтаря.

Певна еволюція позиції Центральної Ради з цього питання все ж відбулася. На березневих переговорах з Тимчасовим урядом делегація України передала йому «Пам'ятну записку», яка містила вимоги до російського духовного відомства, яке мало роз'яснити сільському духовенству, щоб усі його «зносини з народом» велися українською мовою. Був у «Пам'ятній записці» ще один важливий пункт: російське духовне відомство мало негайно відкликати православну наглядову адміністрацію над Галицькою греко-католицькою церквою й надати їй волю самій порядкувати у власних церковних справах[5, с.165]. Варто зазначити, що духовенство в Україні від самого початку Української революції переважно прихильно поставилось до національно-визвольних змагань. Але Центральна Рада не оцінила належним чином настрої

й прихильність духовенства до Української революції. З політичного погляду вона не використала сповна важливий потенціал симпатії й підтримки, серйозний важіль впливу на українську людність, особливо сільську громаду. Тому причина не політичний прорахунок чи випадковість, а на дії Центральної Ради вирішальний вплив справили соціалістичні переконання її керівників.

Щодо освітніх проектів, то перші з них було підготовлено Центральною Радою уже в березні 1917 р. у царині освіти й відразу ж реалізовано: відкривалися початкові школи, гімназії, інститути, університети. Зокрема було відкрито ряд українських шкіл у містах Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві, українські гімназії в Києві та Харкові, сільськогосподарський інститут в Одесі, університет в Катеринославі, консерваторію в Харкові.

У квітні 1917 р. відбувся I Всеукраїнський учительський з'їзд, де розглядалися питання українізації школи, у всіх вишах мали започаткувати вивчення української мови та літератури, історії України. При Київському університеті мали відкрити кафедру українознавства та української мови. Для реалізації цих проектів потрібно було підготувати україномовні педагогічні кадри, про що йшлося на з'їзді. У школах національних меншин вводилось обов'язкове вивчення української мови та інших українознавчих предметів. Наприкінці липня 1917 р. на II Всеукраїнському учительському з'їзді у Києві було прийнято розгорнуту програму розвитку національної системи освіти і виховання молоді, де зазначалось: «...щоб усі громадяни мали право на безплатну нижчу, середню і вищу освіту і забезпеченням учнів підручниками, одягом, продуктами харчування і т.д.»[6, 18]. Початкова і середня освіта була обов'язковою як на селі так і в містах, уся молодь віком до 16 років повинна мати відповідну освіту; до кінця літа 1917 р. було відкрито 53 українські середні школи, 39 українських гімназій - на Київщині(18), Поділлі(5) та Полтавщині(16). У кожній волості чи групі сіл з населенням в 10 тис. осіб мала функціонувати середня школа. У них сільська молодь повинна «вчитись жити, працювати і правити державою»[7, 4].

Щодо проектів у галузі вищої освіти, то рішенням уряду Центральної Ради був підготовлений проект по створенню прообразу першого національного

вищого закладу – народного університету в Києві, який спочатку сформувався як громадський загальноосвітній навчальний заклад, а пізніше був реформований у професійний університет. Створення другого університету в Києві, який готував національні кадри і був українізований, диктувалося не тільки прагненням Центральної Ради розвивати вищу освіту в Україні, а й тими обставинами, що Університет Св. Володимира не був готовий на той час українізуватися.

Центральною Радою було розроблено та реалізовано державні проекти по створенню Науково-педагогічної академії, Академії мистецтв, географічного, технічного інститутів, Вищої Економічної Ради. У березні 1918 р. Центральна Рада надала українській мові статусу державної. Тоді ж парламент схвалив проект відкриття за державний кошт дев'яти українських університетів: у Кам'янець-Подільському, Катеринославі, Харкові, Полтаві, Чернігові, Вінниці, Сумах, Кременчуці, Умані. Створюючи нові українські вищі навчальні заклади, уряд Центральної Ради проводив поступову українізацію й діючих університетів. У Київському, Харківському та Одеському університетах було відкрито українознавчі кафедри та запроваджено викладання українською мовою, збільшувався прийом до університетів студентів українців.

Для реалізації освітніх проектів потрібно було забезпечити навчальні заклади україномовною навчальною літературою. З перших місяців діяльності Центральна Рада розпочала роботу з налагодження випуску україномовної літератури. Після проголошення третього Універсалу за рішенням Генерального Секретаріату освіти було виділено кошти на друк навчальної та методичної літератури школам, професійним училищам, вищим навчальним закладам.

Заслуговують на увагу і культурно-мистецькі проекти Центральної Ради. У грудні 1917 р. в Києві урядом була утворена Академія мистецтв. Мистецькі інституції формувалися складніше, там не було однорідності, єдиноспрямованості. Так, серед професури Академії мистецтв були М. Бурачек, М. Жук, В. Кричевський, А. Маневич, О. Мурашко, Г. Нарбут – митці різних шкіл. Очолив академію мистецтв Г. Нарбут. Майстерню монументального живопису згодом очолив М. Бойчук, художник, дуже чуйливий до запитів часу. За підтримки уряду при Академії мистецтв було засновано Українську

національну картинну галерею. До мистецьких проектів Центральної Ради відноситься й заснування Українського національного театру, до складу якого увійшли відомі актори України М. Садовський, І. Мар'яненко, П. Саксаганський, Л. Курбас та ін. У Києві 1918 р. діяли три театри: Державний драматичний, Державний народний П. Саксаганського і «Молодий театр», який організував Лесь Курбас і Гнат Юра. У 1919 р. Гнат Юра відокремився від «Молодого театру» і створив театр ім. І. Франка. Лесь Курбас згодом вілкриє власний театр «Березіль».

Науково-освітні та національно-культурні проекти розроблялися і впроваджувалися в життя й за Гетьманату П. Скоропадського. Він був прихильником вільного розвитку в Україні української та російської культур при певній державній підтримці першої, але без утисків і заборон щодо другої[8, 57].

10 травня 1918 р. було опубліковано «Заяву гетьманського уряду», яка проголошувала необхідність рішучого впровадження в життя ідеї подальшого всебічного розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови в школі, державних і громадських установах і закріплення всіх форм української державності[9, 2].

П. Скоропадський вважав, що головні національні заходи, які потребують першочергового вирішення - це відродження української мови, створення національних освітніх закладів, збільшення кількості україномовних газет, журналів, підручників, розвиток бібліотечної справи, музичного та театрального мистецтва тощо. Проте, для вирішення цієї важливої справи не вистачало вчителів, а в багатьох місцевостях України їх не було зовсім. Тому впроваджувати в життя освітні проекти уряду довелося за складних умов. Лише в початковій школі більша частина вчителів володіла й бажала викладати українською мовою, була готова вводити предмети українознавства. У середній та вищій школах російське освітянство становило більшість, яка була агресивно налаштована проти будь-яких спроб українізації. Найбільш рішучими та успішними були заходи Міністерства освіти щодо дерусифікації нижчої початкової школи. Ці школи були найкраще забезпечені українською літературою та вчителями, готовими до переходу на українську мову навчання.

Були розроблені програми з викладання дисциплін українською мовою та список відповідних підручників. На утримання чаткових шкіл в липні 1918 р. було асигновано 88 987 025 крб.[10, 336].

Завдяки заходам гетьмана та його уряду було відкрито понад 1200 нижчих початкових шкіл.

До середніх шкіл учні вступали після закінчення початкової школи (до першого класу) або вищої початкової (до п'ятого класу). Навчання тривало 8 років і було платним. 1 червня 1918 р. було створено Департамент середньої освіти на чолі з А. Синявським. Рішенням департаменту було відкрито нові українські середні школи, укомплектовано їх штати україномовними педагогами, терміново розробляли підручники українською мовою. 5 серпня 1918 р. для підтримки незаможних талановитих учнів української національності уряд заснував 350 іменних стипендій, які були названі іменами відомих українських діячів. Для забезпечення шкіл педагогічними кадрами рішенням Ради Міністрів від 9 травня Міністерство освіти організувало курси українознавства для вчителів на території всієї України.

Проектами в галузі вищої освіти займалася спеціально створена Комісія у справах вищої школи та наукових закладів на чолі з В. Вернадським. Головним завданням Комісії було розгляд законопроектів та вирішення нагальних проблем вищої школи і наукових установ. До комісії увійшли: академік В. Вернадський, професори М. Сумцов, Д. Багалій, В. Шапошників, В. Лучицький, Г. де Метц, О. Спекторський, Б. Личков. Завдяки плідній роботі комісії та фінансовій підтримці з боку держави у Києві на базі Київського народного університету 6 жовтня 1919 р. відбулося урочисте відкриття Київського державного університету. Також було засновано університети в Катеринославі на базі місцевих Вищих жіночих курсів, Кам'янці-Подільському, Ялті, педагогічний інститут у Сумах, науково-дослідні інститути історії, мистецтва, археології у Києві. Того ж 6 жовтня 1918 р. було відкрито український історико-філологічний факультет у Полтаві як перший крок до створення Полтавського українського університету. Було оголошено

українськими Київський (Св. Володимира), Харківський, Одеський університети[11, 87].

Гетьман не шкодував коштів і на інші освітні і культурні заклади: було відкрито Національну бібліотеку, Національний архів. Вживалися заходи у справі організації Національної галереї мистецтв та Українського історичного музею. Засновано Український національний театр, Національну оперу, Державний драматичний театр, Державний народний і Молодий театри, Українську Державну капелу та Державний симфонічний оркестр. Знову розгорнулася українська видавнича справа, протягом 1918 р. виникло 104 видавництва. Щодо духовної сфери, то визначною подією стало утворення Української автокефальної православної церкви на чолі з митрополитом В. Липківським.

Влітку 1918 р. була створена комісія, що мала підготувати проект з організації Української академії наук (УАН), у вересні того ж року проект був затверджений Радою Міністрів. 14 листопада ухвалено закон про заснування Української академії наук (УАН) у Києві. 27 листопада 1918 р. відбулися установчі Загальні збори Української академії наук, на яких першим президентом Академії було обрано видатного вченого-геолога і геохіміка зі світовим ім'ям В. І. Вернадського. У складі УАН відкрито три відділи: історико-філологічний, фізико-математичний та соціальних наук, а також такі установи, як: національна бібліотека, астрономічна обсерваторія, хімічна лабораторія, фізичний інститут, зоологічний музей, ботанічний сад, геологічний музей тощо.

В Академії сформувалося чимало наукових шкіл. Набули широкого визнання гуманітарні школи, які очолювали історики М. Грушевський і Д. Яворницький, правознавець В. Корецький, філософ В. Шинкарук, сходознавець А. Кримський, мовознавці Л. Булаховський, І. Білодід, В. Русанівський, літературознавці С. Єфремов і О. Білецький. Під егідою УАН плідно розвивалася наука. Приділялася увага й фундаментальним дослідженням у галузі промисловості, нових технологій, культури і мистецтва.

Внесок В. Вернадського в організацію науки в Україні важко переоцінити. Концепція науки як культури, пов'язання науки з етикою, протистояння

політичній релігії як формі духовного деспотизму – такими були підсумки усвідомлення В. Вернадським космічного значення діяльності людського розуму. Цим відкривалося для обріїв природознавчої культури двадцяте століття.

Висновки. Отже, за період Української революції (1917 – 1921 рр.) сформувалися національно-духовні цінності, що визначали тенденцію національно-культурного відродження. Була створена особлива духовна атмосфера, яка позитивно вплинула на розвиток української нації та визначила подальшу історію нашої держави. Національне відродження формувалося за умов проголошення суверенної держави на основі дотримання демократичних засад рівності українського народу і народів, що мешкали на території України.

Вивчення досвіду організації та впровадження в дію науково-освітніх та національно-культурних проектів урядів Української революції є безцінним для нас. Саме тоді було засновано державну національну систему освіти, науки, видавничу та бібліотечну справу, засновувалися театри, музеї, архіви, здійснювалася українізація системи освіти та державних установ, збільшився друк книжок за кошти держави, відбулися глибокі перетворення в інших галузях культури. Українські університети, безумовно, стали зародками національного відродження.

Список використаної літератури

1. Яцків Я. Українська Центральна Рада: історичне значення та уроки / Я. Яцків // Вісті з України. – 1998. – 5 лютого.
2. Верстюк В. Проголошення незалежності УНР: історичне значення // Українська революція 1917-1921 рр.: Матеріали наукових читань (24 січня 2008 р.) / Відпов. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С.8-20.
3. Онопрієнко В.І. Українські університети в 1917-1919 рр. // Вісник Академії наук України. - 1993. - № 2. - С. 83.
4. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук / В. І. Ульяновський // Укр. іст. журн. - 2008. - № 6. - С. 26-38.

5. Православ'я: український вимір: Навч. посібн. – К.: Кондор, 2004. – 384 с.
6. Розовик Д. Ф. Центральна Рада і українська культура / Д. Ф. Розовик // Укр. іст. журн. – 1993. – № 2–3. – С. 18.
7. Купрійчук В.М. Законотворча діяльність Центральної Ради у сфері гуманітарної політики (березень 1917 – квітень 1918 року) [Текст] / В. Купрійчук // Державне управління: теорія та практика. - 2012. - №1.
8. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. - К.; Філадельфія 1995. - С. 57.
9. Державний вісник. – 1918.- №1. – 16 травня. - С. 2.
10. Дорошенко П. Історія України: 1917-1923 рр. - Т.2: Українська Гетьманська Держава. - Ужгород, 1932. - С. 336.
11. Машевський О.П. Українізація освіти в 1918 році // Вісник Київського університету. - Історія 1996. - Вип. 34. - К., 1996. - С. 87.

References

1. Yackiv Ya. Ukrainian Central Council: historical lessons / Ya. Yackiv // *Visti z Ukraini*. – 1998. – 5 lyutogo.
2. Verstyuk V. Proclamation of independence in UPR: istorichne znachennya // *Ukrains'ka revolyuciya 1917-1921 rr.: Materiali naukovix chitan'* (24 sichnya 2008 r.) / Vidpov. red. V.F. Verstyuk. – K.: Vidavnictvo imeni Oleni Teligi, 2008. – S.8-20.
3. Onoprienko V.I. Ukrainian universities in 1917-1919 // *Visnik Akademii nauk Ukraini*. - 1993. - № 2. - S. 83.
4. Ul'yanovs'kij V. I. Hetman Pavlo Skoropads'kij and the foundation of Ukrainian academy of Science / V. I. Ul'yanovs'kij // *Ukr. ist. zhurn.* - 2008. - № 6. - S. 26-38.
5. Orthodoxy: Ukrainian measurement: Navch. posibn. – K.: Kondor, 2004. – 384 s.
6. Rozovik D. F. Central Council and Ukrainian culture/ D. F. Rozovik // *Ukr. ist. zhurn.* – 1993. – № 2–3. – S. 18.
7. Kuprijchuk V.M. Legislative activity of Central council in humanitarian policy (berezen' 1917 – kviten' 1918 roku) [Tekst] / V. Kuprijchuk // *Derzhavne upravlinnya: teoriya ta praktika*. - 2012. - №1.

8. Skoropads'kij P. Memories. Kinec' 1917 – grudan' 1918. - K.; *Filadel'fiya* 1995. - S. 57.
9. Derzhavnij visnik. – 1918.- №1. – 16 travnya. - S. 2.
10. Doroshenko P. History of Ukraine: 1917-1923. - T.2: Ukraïns'ka Get'mans'ka Derzhava. - Uzhgorod, 1932. - S. 336.
11. Mashevs'kij O.P. Ukrainization in 1918 // Visnik Kiïvs'kogo universitetu. - Istorija 1996. - Vip. 34. - K., 1996. - S. 87.